

21. Справа Східної Галичини. Інтерпеляція в Італійському парламента в справі виконання судівництва у Сх. Галичині Іменем польської республіки та констрування процесів о головну зраду // Діло. 1922. Ч. 5. 6 верес. С. 1.
22. Справа Східної Галичини. Східна Галичина і заграничні апетити // Діло. 1922. Ч. 5. 6 верес. С. 1.
23. Справа Східної Галичини перед англійською палатою послів. Заява міністра закордонних справ (26.6.1933) // Діло. 1933. Ч. 172. 5 лип. С. 2.
24. *Чехович К.* Идейна отрута большевизму // Краківські Вісті. 1943. Ч. 41. 11 груд. С. 3.

Надія Кулеша

ЖУРНАЛ «DIE UKRAINE» (БЕРЛІН, 1918—1926 pp.):
УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ У ДИСКУРСІ НІМЕЦЬКИХ
ПРИХИЛЬНИКІВ УКРАЇНИ

Розкрито змістове наповнення часопису «Die Ukraine», представлене німецькими авторами видання; досліджено тематику й основні акценти матеріалів історичного, економічного та суспільно-політичного і культурницького спрямування; з'ясовано основну політичну проблематику українсько-німецьких відносин того часу. Укладено список основних статей німецьких авторів видання, які можуть викликати зацікавлення дослідників історії України та українсько-німецьких відносин.

Ключові слова: *Україна, українське питання, німецько-українські відносини, українсько-російські відносини, українсько-польські відносини.*

The article deals with the content of the journal Die Ukraine, presented by the German authors of the publication, examines the topics and main accents of materials of historical, economic and socio-political and cultural orientation, elucidates the main political issues of the Ukrainian-German relations of that time. A list of the main articles of the German publishers is published, which may be of interest researchers to Ukrainian history of and Ukrainian-German relations.

Keywords: *Ukraine, Ukrainian question, German-Ukrainian relations, Ukrainian-Russian relations, Ukrainian-Polish relations.*

Минуло сто років Української революції, сторіччя відновлення української державності, яка внаслідок ряду об'єктивних причин знову була втрачена. Автори німецького часопису «Die Ukraine», що виходив у Берліні як друкований орган Німецько-українського товариства упродовж восьми років (1918—1926), доносили до своїх читачів інформацію про історичні, соціальні та суспільні фактори українського питання, критично аналізували тогочасну дійсність і роль основних учасників доленосних подій.

Зважаючи на актуальність матеріалів часопису попри їхню сторічну давність, розкриємо змістове наповнення видання, дослідимо тематику й основні акценти пропонованих у ньому матеріалів, свідомо взявши до розгляду тексти лише німецьких авторів, щоби продемонструвати фокус їхнього незалежного зацікавлення українською тематикою, простежити пріоритетність акцентації аспектів досліджуваної ними проблематики.

Видання не стало об'єктом вивчення дослідників преси, хоча поодинокі згадки про нього знаходимо у культурознавчих публікаціях Миколи Зимомрі [1], Ярослава Лопушанського [3], згадує цей журнал у переліку українки в Берлінській державній бібліотеці пруської культурної спадщини Т. Себта [4], посилається на окремі статті А. Шмідта та П. Рорбаха з цього часопису німецький та польський історик Східної Європи Франк Гольчевські [5]. Коротка характеристика цього періоду подавалася також нами [2].

Отже, метою роботи є ввести до наукового обігу ряд публікацій німецьких авторів журналу – прихильників України, які у своїх матеріалах аналізували історичні, суспільно-політичні та соціально-культурні аспекти українського питання, давали рекомендації для створення ефективних політико-економічних відносин між Німеччиною та Україною.

Для засновників Німецько-українського товариства Пауля Рорбаха (Paul Pohrbach) та Акселя Шмідта (Axel Schmidt), балтійських німців за народженням, застережливе ставлення яких до панування Російської імперії на етнічно неросійських територіях Східної Європи мало органічне походження, налагодження німецько-українських контактів і сприяння утвердженню української державності мало одне з першорядних значень. Виступаючи за відокремлен-

ня і самовизначення національних країн, що входили як колонії до потужної російської метрополії, і розглядаючи Україну природним бар'єром між Західною Європою та Росією, багатим арсеналом людського, сировинного і продовольчого ресурсу, представники німецького інтелектуального світу надавали Україні особливого значення, оскільки вирішення українського питання ставало необхідною умовою втрати Росією її статусу наддержави і гарантією послаблення її експансії на континенті. Не варто забувати також про ключову роль України в доктрині німецької національної оборони ще від початку Першої світової війни, що було пов'язано зі зростаючою агресією Росії, — недарма девізом Пауля Рорбаха (провідного публіциста в галузі зовнішньої політики і співробітника міністерства закордонних справ Німеччини в роки Першої світової війни) були слова: «Хто володіє Києвом, той може приневолити Росію»¹. Варто наголосити також і на тому, що для обох очільників Німецько-українського товариства українське питання було небайдужим з огляду на особисті симпатії до України та її народу, обидва відвідували Україну, тож їхні погляди та переконання базувалися на власних спостереженнях і емоціях.

Зрозуміло, що Україна потрапляла в сферу німецьких інтересів з огляду на перспективу позбавлення «великої» Росії виходу до Чорного моря, втрати нею доступу до української сировини, продовольства, залізниць; натомість Німеччина отримувала разом із союзною незалежною Україною перспективний майданчик для реалізації проектів німецької економіки.

Отже, заснувавши в Берліні у березні 1918 р. Німецько-українське товариство², покликане для «встановлення і розвитку дружніх стосунків між німецьким і українським народами у політичній, економічній і культурній галузях», особливе завдання якого бачилося в політичному інформуванні німецького уряду та громадськості зібраним економічним і статистичним матеріалом (Deutsch-Ukrainische Gesellschaft [Німецько-українське товариство]. 1919. Н. 2. S. 76), П. Рорбах та А. Шмідт уже в грудні цього ж року презентували перший випуск друкованого органу Товариства під на-

¹ *Rohrbach P. Durch die Ukraine // Rohrbach P. Weltpolitisches Wanderbuch 1897—1915. Leipzig, 1916. S. 11.*

² У почесну президію Товариства входили Михайло Грушевський та посол УНР у Німеччині Олександр Севрюк.

чальною редакцією останнього, очікувано іменуючи його «Die Ukraine». Орган Товариства, як і всі інші його друковані матеріали, надсилався до членів Товариства безкоштовно, надаючи вичерпну інформацію про економічні, культурні і політичні реалії та потреби України й українського народу. Заручившись згодою на співпрацю з численною групою чільних українських діячів, редакційний колектив обіцяв ґрунтовно інформувати читачів про процеси, які відбуваються в Україні.

Час виходу журналу міг видатися нелогічним чи запізнлим, оскільки співпав із відходом німецьких військ з України і зреченням Гетьмана Павла Скоропадського, прихід до влади якого небезпідставно пов'язували з німецьким чинником. Однак засновники видання не акцентували окремі особи чи партії в українській політиці, особливого значення вони надавали українській ідеї — ідеї створення незалежної української держави.

Німецька зацікавленість в Україні жодним чином не була пов'язана з особою Гетьмана. У першому зшитку журналу А. Шмідт окреслив німецькі інтереси щодо України: «В момент [...] коли наша військова система зазнала невдачі, необхідно використати нашу політичну, економічну і культурну роботу в Україні, щоб знову повернути втрачені землі» (Zum Geleit [Замість вступу]. 1918. Н. 1. S. 1). Відмова від колишньої воєнізованої політики, яку Павло Скоропадський підтримував як союзник, спонуканий намірами уникнути протиріч між німецькими та українськими інтересами, надавала місце будуванню відносин на засадах політичної, економічної й культурної співпраці. Рада директорів Німецько-українського товариства як виступала проти політики Антанти щодо України, так і критикувала неналежну діяльність німецької дипломатичної місії в Україні, а тим більше — німецької військової адміністрації з генералом Вільгельмом Гренером на чолі: «Хоча ми були покликані в Україну як друзі, та поводитися як завойовники» (Der Sturz des Hetmans [Падіння Гетьмана]. 1919. Н. 2. S. 25).

Пауль Рорбах згадував також про пізніші конфлікти, спираючись на свої враження від подорожі в Україну у травні 1918 р. Він радив німцям враховувати «настрій українців», на що отримав відповідь «у найкрутішому тоні»: «Кожен опір авторитету головнокомандувача і німецькій зброї буде придушений!» (Unsere ukrain-

ische Politik [Наша українська політика]. 1918. Н. 1. S. 7). При цьому він сподівався позитивного впливу «етичного» імперіалізму німецької демократії. У той час як Антанта бажала об'єднати Україну з Росією з метою домогтися якомога повнішого виконання фінансових зобов'язань єдиною Великоросією, Німеччина мала поставити на карту українську незалежність. Таким чином, взаємні інтереси поважалися б обома сторонами, тому «необхідно і мудро зміцнювати їх шляхом... повернення коштів» (S. 7—8).

Аналізуючи недавні події в Україні, а саме час правління Гетьмана, Аксель Шмідт визнавав, що запорукою повернення втрачених симпатій українського народу повинна стати підтримка Німеччиною самостійності України на мировій конференції.

До основних загроз утвердження української державності він зараховував:

— «поразку України з обліком великоросійських елементів, оскільки останні зловживають правом на притулок. Вони інтригують проти української держави, щоб повернути її назад до складу Росії»;

— конфлікт з більшовиками, оскільки країні загрожують не лише більшовицькі банди на північному кордоні, а й «лівий фланг соціал-революціонерів, які не належать до національного об'єднання і цілком не відрізняються від великоросійських більшовиків»;

— відсутність у Директорії достатніх сил для опанування ситуацією. Тож порятунком для незалежності України А. Шмідт вважав «швидку консолідацію суспільства, ліквідацію російського впливу та задоволення соціальних і національних прагнень народу шляхом проведення рішучої аграрної реформи». Вважаючи позитивною ознакою усвідомлення частиною провідної німецької верстви необхідності демократичній Німеччині йти в ногу з Українською Народною Республікою, а не з великоросійськими поневолювачами, автор із жалем констатував, що переважаюча більшість німців підтримує великоросійську антиукраїнську політику (*Der Sturz des Hetmans* [Падіння Гетьмана]. 1919. Н. 2. S. 28). З огляду на це для порозуміння з Україною Німеччина повинна надіслати нових людей з дипломатичного відомства та війська, які не пов'язані дружбою з московитянами і Гетьманом. «Тому наше політичне гасло для України тепер звучить: Нові люди, що бажаете

справжньої співпраці з Україною, на фронт!» (S. 29).

У непослідовності політичного курсу Павла Скоропадського та ігноруванні прагнень народних мас вбачав причини краху правління Гетьмана професор Отто Аугаген, погляди якого теж дисонували з баченням вирішення українського питання в офіційних дипломатичних колах Німеччини. Тотальне незадоволення малоземельних селян першим маніфестом Гетьмана про повернення земельних наділів, отриманих від попередньої соціалістично-революційної влади, колишнім великоземельним власникам, співпраця з царськими, проросійськи налаштованими урядовцями, окупаційні зловживання німецької адміністрації, які призвели до загострення відносин з українським населенням і цілковитої втрати нею його початкових симпатій, нарешті, рішення федералізуватися з Росією – все це спричинило політичну кризу. «Важко зрозуміти, як Гетьман, який до цього був утіленням ідеї незалежної України, зміг зробити таке самозречення. У нього був добрий задум про консолідацію молоді української держави і свого власного становища, запрошуючи до уряду українських соціалістів і започаткувавши проект аграрної реформи. Проект реформи Леонтовича знайшов схвалення широких верств селянства, організованих у кооперативах і землевласницьких об'єднаннях. Однак Гетьман не розумів знаків часу» (Rückkehr aus der Ukraine. 1919. Н. 2. S. 30). Фатальне рішення повернутися у великоросійський фарватер задля отримання визнання і військової підтримки Антанти, налагодження контактів щодо спільної військової боротьби разом із Добровольчою армією Денікіна проти більшовиків задля відновлення єдиної Росії призвело до повстання Директорії на чолі з С. Петлюрою проти Гетьманату (S. 30—31). Аналізуючи перебіг повстання та діяльність Гетьмана і Петлюри на тлі відходу з України німецьких військ, Отто Аугаген доходить висновку, що український народ з ентузіазмом вітає «реставрацію» УНР, тому «у будь-якому випадку... німецький інтерес полягає у дружньому спілкуванні з українським національним рухом, який відверто підтримується переважною частиною населення» (S. 40).

Значну частину відповідальності за несприятливий розвиток подій в Україні покладав на помилки німецької адміністрації в Києві та політики Німецького Райху щодо України Пауль Рорбах, ви-

сновковуючи про її непослідовність, непрозорість і дилетантизм. Німецька держава, широкомасштабно визнаючи незалежність України і пов'язане з цим перспективне майбутнє для Німеччини, надіслала в Україну представників дипломатичного і військового корпусів, які почали «фліртувати» з панславізмом та московською ідеєю, що викликало незрозуміння і обурення української громадськості (Rohrbach Paul. Der Kernpunkt unserer osteuropäischen Politikk [Ключовий момент нашої східноєвропейської політики]. 1919. Н. 4. S. 77).

Рорбах наголошував, що Німеччина вела з Україною у 1918 р. подвійну гру: майор Гассе, керівник пресової служби та політичний консультант при німецькому Верховному командуванні, налагоджував контакти з вождем російських кадетів П. Мілюковим на предмет порозуміння Німеччини з Росією за рахунок української незалежності (S. 77).

Німецька політика демонструвала масштабну ненадійність, яку багато років засвідчували вороги і нейтралі, а іноді й друзі. Відверто гнітюче бачити, як безцільно в справі такого вирішального значення, як відновлення великої держави Східної Європи, німецьке політичне керівництво робить взаємозаперечуючі кроки, об'єднуючи взаємовиключні ідеї: намагання відновити відносини з Росією, ліквідувавши причини, які перешкоджають Україні знову приєднатися до Росії, одночасно підтримуючи незалежність прикордонних держав, визнання та захист України. Причиною такої безпорадності є відсутність об'єктивних знань і залежність остаточних рішень у німецьких верхах від радників, які або недостатньо обізнані, або упереджені щодо певної сторони. Абсурдним було, заперечивши новітній світоглядний принцип побудови миру і гарантії звільнення немосковських народів Східної Європи від правління Великоросії і тим самим підірвавши тривалість тилового миру для Німеччини на Сході, консультуватися з російськими кадетами в Києві та Харкові як з основними представниками української держави (S. 77).

Уже в Брест-Литовську українська політика Німеччини розпочалася неправильно, оскільки розглядалася не як основний фактор загальної німецької східноєвропейської політики, а лише як випадковий аспект моменту. «Були люди, які змогли зрозуміти щось

про величезну сферу цієї проблеми і про завдання Німеччини в Східній Європі. Проте їхні бажання були перекреслені іншими силами, персонами, які через освіту, забобони і економічні інтереси були тісно пов'язані з попередніми великоросійськими верствами, які нічого не знали про український рух і не володіли довірою українців, оскільки вони не мали жодного інтимного почуття до них, але які всупереч цьому були призначені впливовими радниками в Києві та Берліні. Не найгіршим, але типовим прикладом цього є один пан, який тривалий час був публіцистом і українським експертом при німецькому представництві в Києві, і постійно в “Nord-deutsch Allgemeine Zeitung” писав іронічні статті про Україну» (S. 79—80).

Акцентуючи потребу України у визнанні Антантою та налагодженні відносин з країнами-учасницями, П. Рорбах наголошував на фінансовій причині несприйняття Францією української самостійності: французький уряд налаштований на повернення мільярдів, позичених Російській імперії, складовою якої була на той час Україна. Позитивним фактом для вирішення українського питання є «яскраво дружня американська точка зору» (!) та готовність Великобританії визнати незалежність України, питання «визначених українцями кордонів для якої не викликає жодних сумнівів». Однак небезпека існує в самому українському середовищі, «в якому панує втома від боротьби. Українці щиро хочуть укласти мир зі своїм російським сусідом, і частина війська Петлюри нещодавно була готова піти за більшовицьким закликком припинити боротьбу. Лише озвучення більшовицьких планів знову приєднати Україну до Росії зупинило розпорошення українських військових частин» (S. 80).

Альтернативною до німецької П. Рорбах вважав «практичну мудрість досвідчених політиків» Великобританії, які на початку 1916 р., «коли російська влада була ще повністю при силі», заявляли, що «не може бути жодної мови про об'єднану Росію. Причиною були погрози з боку Росії Антанті перешкодити в намаганнях останньої покращити свої платоспроможність та фінансовий стан».

П. Рорбах будує свої висновки, спираючись на статтю «Українці і війна» у британському журналі «Contemporary Review» за 1916 р., де поряд з об'єктивною характеристикою українського питання наголошувалося, що українці з гіркотою реагують на те, що дві такі

цивілізовані країни, як Британія та Франція, залишаються байдужими щодо долі і прагнень українського народу: «Вони хотіли жити незалежно від Росії, і їх бажання було засноване на їхніх фізичних, культурних та духовних відмінностях від російського суспільства. Україна багата, має добрі порти і натуральні кордони. Завдяки одній державно незалежній Україні може бути вирішена велика кількість європейських проблем; вона могла би утворити один солідний блок із 40 мільйонного населення між Росією і Німеччиною, Росією і Румунією і стати запорукою для менших слов'янських народів, що вони не будуть проковтнуті Росією».

Незважаючи на те, що авторитетним органам Німеччини ця ситуація була добре відома, а згадана стаття активно обговорювалася у німецьких політичних колах, вони не взяли її до уваги. П. Рорбах передбачав, що Америка і, ймовірно, Британія скористаються цією можливістю, хоча вони разом із Францією навіть «із добре продуманими політичними й економічними заходами не зможуть зберегти природну перевагу географічного положення та взаємного економічного доповнення між Україною і Німеччиною, продовження старих німецько-російських торговельних відносин та кращих ділових взаємин, які ми приносимо з собою, мовних навичок тощо». Проте Німеччина програє в цьому питанні своїм конкурентам у політичній сфері. Фальшиве уявлення про винятковість впливу німецького бізнесу в Росії готує корисний ґрунт у Німеччині для будь-якого дрейфу проти України. Незмінна російська пропаганда на теренах Німеччини успішно впливає на суспільну думку, плечуючи «бездумне німецьке русофільство (розрядка наша. — *Н. К.*)». Як приклад П. Рорбах згадує про нещодавно відкритий у Берліні новий російський часопис «Голос Росії», що вже першою статтею заявив про своє антиукраїнське спрямування (S. 81). Однозначно неоптимістичний прогноз ставлення німецьких політичних високопосадовців до України П. Рорбах порівнює із протилежною точкою зору політика середньої ланки із Франції, який, представляючи інтереси Франції в Україні, «каже, що зможе заплатити свою частку російського боргу навіть краще, ніж підроблена в Москві валюта. Чи не стане це справді жахливим результатом нашої політики, якщо навіть у центрально-східному питанні наші вороги перевершують наші інтелект, розуміння та успіх?» (S. 82).

Своєрідну «пам'ятку» німецьким політикам надіслав автор під псевдонімом Deutschukrainer [Німецький Українець]: «Зараз найвищий час, щоб у Німеччині не дозволялося впливати на політику емоційно, але враховувати тверезі географічні, економічні та постійно політичні факти. Українці завжди були найкращими покупцями на німецьких ярмарках. При нормалізації ситуації в Україні вони стануть першими споживачами німецьких товарів. Однак спокій в Україні настане лише тоді, коли вона здобуде самостійність. Тому в німецьких інтересах є сприяти цьому, щоб Україна якнайшвидше отримала повну державну незалежність, бо в цьому випадку, на відміну від усіх інших країн Східної Європи, вона стане найнадійнішим другом німецької економіки» (Deutschukrainer. Deutschland und die Ukraine [Німеччина і Україна]. 1920. Н. 6. S. 131).

Важливим фактором для німецької демократії Deutschukrainer вважав дружнє ставлення до українського народу, який майже цілком орієнтований демократично, і одна суверенна Україна може проводити постійну політику миру: «Одна українська держава з 35 мільйонами мешканців є важливим фактором загальної східної політики і може працювати як наконечник на терезах планів гегемонії Росії або Польщі. Хто в Німеччині виступає за мир і спокійний розвиток, повинен бажати виникнення і розбудови незалежної української держави» (S. 131).

Діткливим для німецьких аналітиків було питання відносин з Антантою, з якою не могли дійти згоди як Україна, так і Німеччина. Недовірливість Антанти до українського національного руху під час світової війни А. Шмідт пояснював тим, що, з одного боку, його розглядали як німецьку інтригу, з іншого боку, поляки та великороси домоглися абсолютно неправильного уявлення про ситуацію в Україні (Die Entente und die Ukraine [Антанта і Україна]. 1919. Н. 6. S. 129).

Гармонію німецьких та українських інтересів, на думку А. Шмідта, найяскравіше доводила польська загроза, що, природно, спонукалася Францією і була спрямована рівнозначно проти Німеччини і України. Однак цей польсько-французький поступ також показував, наскільки мало зусиль докладала Антанта до боротьби з більшовиками: в той час, як українські війська якраз були готові,

щоби прогнати більшовиків з України й обрізати їм останні економічні поставки, — вдарили їм у спину — замість того, щоб підтримати Україну всіма засобами в її боротьбі з більшовизмом. «Німеччина повинна з огляду на цей інцидент з генералом Ю. Галлером нарешті вивчити урок, що відповідає лише політиці успіху: спільний рух пограничних народів проти Польщі і Росії, оскільки ці дві держави проявляють виразні задатки країн-завойовників, які ніколи не будуть жити з Німеччиною в мирі» (S. 132).

Вбачаючи багато спільного в Німеччині та Україні, зокрема спорідненість німецьких і українських прагнень об'єднати в материній землі відірвані частини — німецькі провінції Західної та Східної Пруссії, Тіролю та Богемії для Німеччини, Холмщини, Східної Галичини, Північної Буковини, Гуцульщини для України, А. Шмідт по-нордичному прагматично заявляє: «Проте Німеччина повинна розвинути добрі відносини з Україною не лише з причин права виражати симпатію до української боротьби за волю, а й з огляду на добре зрозумілий політичний інтерес. Промислово жодна інша країна, крім України, не здатна забезпечити Німеччині так багато важливих товарів, які створять дуже важливий ринок запитів для німецької індустрії. Політично це наш новонароджений союзник у протистоянні з поляками і великоросами, не стаючи при цьому ворогом Антанти, оскільки це лежить в основі загальноєвропейських інтересів, — українським гвинтом заблокувати пристрасні бажання Росії на Середземному морі та в Азії» (*Die Ukraine und Großrußland [Україна та Великоросія]*. 1919. Н. 7/9. S. 158).

А. Шмідт із захватом писав про швидке поширення національної ідеї серед українців, започатковане революцією в Петербурзі: «Українці зробили це з невтомним успіхом, і за два роки національне насіння було настільки сильним, що знищити його вже неможливо» (S. 157). Важливим чинником українського успіху А. Шмідт вважав українське селянство, яке усвідомлює, що воно може досягти свого ідеалу — збільшення власного багатства, якщо Україна досягне повної незалежності від Росії. Тяжка рука більшовизму дала це до розуміння навіть у найвіддаленіших селах. Більшовицький експеримент навчив українські партії і всі народні верстви: немає значення, хто править в Росії — найчорніша реакція чи червоний терор, — Україна мусить віддати своє багатство, щоб нагодувати

Москву. Результатом цієї науки стали великі селянські повстання в тилу денікінської армії, які підняли усе навколишнє населення.

Можливість здобути Україною незалежність А. Шмідт оцінював дуже високо, оскільки вважав, що «селянські повстання Петлюри — це початок повстання українського села проти зрусифікованого міста. Рух настільки сильний тому, що національне та економічне прагнення в Україні співпадають. Тож у довгостроковій перспективі ні Ленін, ні Троцький не зможе оволодіти українським рухом, а Петлюра виявиться сильнішим, ніж два нинішні правителі. Це означає: українська держава перебуває на марші» (S. 159).

Аналізуючи ситуацію в Україні наприкінці 1919 р., А. Шмідт, вторуючи своєму колезі П. Рорбаху, щоразу повертався до критичного осмислення діяльності міністерства закордонних справ Німеччини в час, коли після кількох століть уярмлення світова війна дала можливість українському народові здійснити свою мрію — здобути національну самостійність, а Брест-Литовський мир означав, на його думку, найвищий пункт державного розвитку України на тому етапі. На жаль, цей рух виявив Німеччину абсолютно невідповідною до проблеми національностей в Росії. У німецькому міністерстві закордонних справ майже не було дипломатів, які б володіли слов'янськими мовами, жоден не був у стані проникнути у складні національні проблеми. До Києва були послані пишномовні люди, які не знали ні української, ні російської мов. Вони були повністю залежні від перекладачів — переважно німців з Москви з великоросійською орієнтацією. Дипломати, кар'єра яких раніше була пов'язана з Росією, виявилися нездатними співпрацювати з представниками українських селян. Ці ефективні, правильні чиновники переживали інстинктивне несприйняття революційно налаштованих хліборобів і емоційно симпатизували російським і польським верхам, проти яких була спрямована політика українців. До того ж необхідність широкомасштабної аграрної реформи для усунення російської та польської власності сприймалася ними надто нерішуче, оскільки вони боялися внутрішніх політичних труднощів для Німеччини. Унаслідок цього дуже швидко українські лідери виявили значну недовіру до німців, які здобули перемогу, коли німецьке військове керівництво прийшло до нещасливої ідеї насадити республіканськи налаштованому українському народу монархію в

особі Гетьмана. Гетьман Скоропадський, який, на думку А. Шмідта, поза своїм українським прізвищем нічого спільного не мав з Україною, як типовий придворний генерал не сповідував демократичних переконань, та й української мови зовсім не знав, одразу оточив себе великоросами. Українські національно свідомі елементи, природно, звинувачували в цьому «всесильних» німців, тим більше, що окремі офіцери відкрито виступали за великоросійську справу. Один з них навіть намагався жартувати з українцями, що українська держава — це ерзац воєнного часу, а в мирний час її, звичайно, треба повернути до Росії.

Після повалення правління Гетьмана здавалося, що Петлюра як вождь національних українців зможе побудувати українську державу, проте Україна зазнала тристоронньої збройної агресії: з півночі прорвалася більшовицька хвиля; поляки, очолювані генералом Галлером, захопили українську Галичину, замість того, щоб воювати з більшовиками; Денікін захопив частину українських земель, замість того, щоб побороти тих же більшовиків. Протистояли цій потрійній агресії українські частини, погано забезпечені амуніцією і продовольством (*Zur Lage in der Ukraine* [До становища в Україні]. 1919. Н. 10/12. S. 227—228).

Великі надії в успішній реалізації української ідеї А. Шмідт покладав на українське селянство, яке, маючи давню ненависть до Москви, не заспокоїться, поки не будуть здійснені економічні й політичні прагнення самостійності. Падіння Директорії спричинило повернення запізнілої симпатії до неї українських селян, які масово протистояли більшовикам і Добровольчій армії: «Останні рішення, таким чином, нині відбуваються з повстанськими селянами, проти яких війська Денікіна безсилі, тому що перші негайно перетворюються на мирних селян після кожного успішного нападу» (S. 230). Тому А. Шмідт вважав німецьким інтересом підтримання контакту з українським національним рухом і «не виставляти його політичний компас на короткострокові успіхи», адже розглядав більшовизм, денікінську армію, імперіалістичну Польщу штучними продуктами світової війни, тоді як український народ — постійним фактором, який власну державу, раніше чи пізніше, все-таки змушений буде здобути.

А. Шмідт підкреслював, що, на його переконання, яке він постійно акцентує на сторінках журналу «Die Ukraine», всупереч усьому українська ідея актуальна: «Той факт, що український рух, можливо, не досягне віхи “держава”, але лише є шляхом до “пробудження народу”, звичайно, не означає його заперечення. У житті людини важливо швидко досягти своєї мети, але у народів є час, і вони можуть використати свій час, якщо тільки вони на правильному шляху... Тому було б нерозумно сумніватися в силі національного українського руху тільки тому, що йому не вдалося створити свою власну державу у першій спробі» (S. 231).

Незмінно дражливим для німців було питання польської держави, в небезпечній конфліктності відновлення якої вони вбачали загрозу для миру в Східній Європі: «Замість того, щоб заснувати справжню польську державу, замість того, щоб створити справжній природний організм, поляки повторюють свою історичну помилку і хочуть сформувати “Польську імперію”, яка об’єднала би 18 млн поляків, 5 млн українців, 5 млн білорусів, біля 2 млн німців, 3 млн жидів і 3 млн литовців, росіян, чехів. Таким чином, Польща складалася би зі збору народів, у якій поляки становили би меншість. Але за таких умов польська держава повинна бути добре зорганізованою: вона ніколи не зможе зміцнюватися, і окремі частини залишаться незв’язаними, і невід’ємним стає постійний нагляд, щоб вчасно втрутитися у внутрішні конфлікти, які неминучі в мішанині народів» (Erdmann B. Die Beziehungen der Ukrainer zu den Großrussen und Polen [Відносини українців з великоросами та поляками]. 1919. Н. 10/12. S. 234).

При цьому Бруно Ердманн наголошував, що Польща не в змозі навести лад у себе. У XVII і XVIII ст. не було держави більш анархізованої і невпорядкованої, як Польща. Деякі «гарантії», які Польща пропонувала об’єднаним народам, були нікчемними і завжди залишалися тільки обіцянками. Поляки завойовують не для того, аби сприяти підкореним народам і надавати їм вільний розвиток, а тільки для того, щоб їх колонізувати, пригнітити національні почуття та діяльність їхніх інституцій.

«Однак український народ ніколи не підпорядкується поділу і не забуде, що в час його найтяжчої боротьби проти більшовиків за свій спокій і незалежність поляки вдарили українській армії в

спину — ті самі поляки, що під проводом свого генерала Галлера мали боротися з більшовиками!

Якщо Антанта не хоче війни у Східній Європі, якщо держава, яка прагне бути “Великою Польщею”, нарешті побачить, що українська ірредента робить її слабшою, якщо в деклараціях Антанти та президента Вільсона стосовно самовизначення народів є правда, тоді зможе вирішитися нарешті стара польсько-українська суперечка в душі справедливості і для щастя обох народів. Якщо існують якісь сумніви, то плебісцит, який повинні провести обидві сторони, має дуже чітко показати, якою хоче бути Східна Галичина — українською чи польською.

Антанта має почути заклик українців до людства, визнати їх незалежність та справедливі вимоги» (S. 235).

Засвідчуючи спорідненість німецького та українського народів, німецькі історики зверталися також до норманської теорії походження Русі¹. На протиставленні характеристик українського і російського народів будував свої висновки Ф. Г. Зак (V. G. Sack), стверджуючи, що, коли в X—XII ст. Київ колонізував східні та північні землі фінів, постала Москва — слов'янське утворення на фінському ґрунті, тоді як Київ був германським утворенням на ґрунті слов'янському. Зміцнення Москви у наступних століттях і поглинання нею низки сусідніх князівств спричинило також присвоєння нею назви «Русь»: таким чином Україна була вперше обкрадена, відбулася перша московська «анексія» — анексія імені (Kiew und Moskau [Київ і Москва]. 1919. Н. 7/9. S. 190).

Автор вважав, що германські риси простежуються в устрої законів Київської держави, оскільки в ту добу волевиявлення народу проявлялося на вічах — різновиді народної ради. Князь ніколи не був необмеженим правителем, а завжди залежав від віча. Москва ж від початків показала цілком інший дух. Воля до влади й однастайності від початків була характерною для московського державного устрою. Ф. Зак особливо наголошував, що поневолення усіх інших удільних князівств, «збирання земель руських» під владу

¹ Редакція журналу, полемізуючи зі спробами кін російського панславізму представити норманський вплив на Русь як незначний, вмістила великий уривок з енциклопедичної статті шведського історика Гаральда Габрієля Єрне (див.: Hjärne-Upsala H. Der Einfluss der Normannen auf das Kijewer Reich // Die Ukraine. 1920. Н. 1. S. 11—14).

Москви проводилося з неймовірною жорстокістю і нечуваною брутальністю, і це була справа не окремого хитрого і скрупульозного великого князя, а великоросійського народу, який, за свідченням усіх чужоземців, що відвідували Москву у XV—XVII ст., зневажає інші народи та релігії, для нього характерні нетерпимість та презирство до усіх чужих, він вважає себе боговибраним народом, з вірою у свою особливу місію, що знайшла втілення у концепції «Москва — Третій Рим», яка перетворила цю віру в московську духовність у національну догму. На протигагу автор цілком інакше характеризує дух Києва, України: жодної краплі національної зарозумілості, релігійної нетерпимості. Від початків українці толерантно приймали у своїй країні численних чужинців (S. 191).

На протилежних засадах побудоване і релігійне життя двох народів: московська Церква вирізняється церемоніальністю і спрямована назовні, для релігійного життя України характерне звернення до внутрішнього, вільнішого духу. Для росіян у центрі релігійного інтересу стоять ритуал і культ, зовнішні форми служіння Богу. Благочестя українців звернено всередину, вони опановані почуттям безпосереднього спілкування з Богом, невідомим і містичним світом. Українець не втрачає віру так легко, як росіянин. Сумніви долають його після тривалої і важкої боротьби за сумління, тоді як великорос без жодного внутрішнього опору, з першої можливості відмовляється від своєї віри і підкорюється найбільш радикальному матеріалізму і нігілізму.

Однак не лише державні, культурні та релігійні аспекти відрізняють українців та росіян. Соціальні основи для них також є цілком різні. Свобода і права російського селянина обмежені до мінімуму, кожен повинен підпорядковуватися сім'ї і «миру». Українська «громада» цілком протилежна російському «миру», це добровільний вільний союз, члени якого пов'язані між собою без жодного примусу. Зовсім не випадково Москва потрапила під вплив більшовизму, тоді як здоровий інстинкт українського народу досі успішно опирається більшовицькій агітації.

Резюмуючи, Ф. Зак констатував: Москва є носієм централістичного державного мислення, Київ від початків тяжіє до федерації. Великороси прагнуть панувати або бути поневоленими (деспот або раб) — українець поривається до персональної свободи. Віра

великоросів застигає на культурі та зовнішніх формах і є нетерпимою — релігійне життя українців є глибоко внутрішнім і проникнуте духом толерантності. Москва платить данину колективізму, Київ — індивідуалізму (S. 192).

Підкреслюючи необхідність для Німеччини налагодження тісних відносин з Україною, Ф. Зак стверджував: «Різниця між Москвою і Києвом є занадто глибока і багатогранна, ніж це комусь може видаватися. Після того, як українська ідея про державу була відроджена під час світової війни і міцно вкорінилася у свідомості українського народу, вона більше не зможе бути знищена. Навіть якщо на федеральному рівні може відбутися об'єднання України з Росією, український Південь з його великими можливостями розвитку зможе утвердити себе поруч із російською Північчю, повністю зруйнованою більшовизмом, якщо візьме ініціативу на себе. Тому для нас важливо перш за все мати тісний зв'язок із Києвом. Не Москва, а Київ відкриває шлях на Схід» (S. 193).

Знову і знову повертаючись до проблеми української державності і ролі німецького чинника в ній, А. Шмідт відзначав, що український народ стоїть постійно перед доленосним питанням: Польща чи Москва? Оскільки обидва народи — поляки і московити — залишили страшну печатку на Україні, український народ періодично єднався з одним проти іншого. Проте у глибині своїх сердець українці ненавидять обидва народи — як поляків, так і росіян. Тим більше, що польська, а згодом — і російська держави зрозуміли, як відштовхнути українські вищі класи від свого народу за рахунок політичних і економічних переваг. Однак простий український народ ніколи не переставав думати про свою незалежність, і кожного разу, коли Російська імперія опинялася у загрозовій ситуації, порушувалося українське питання. Так було вже в часи правління Фрідріха Великого та канцлера Герцберга, коли українські представники хотіли налагодити контакти з канцлером на випадок ускладнення між Росією та Пруссією. Пізніше, в Кримській (1853—1856 рр.) та Російсько-турецькій (1877—1878 рр.) війнах, українці очікували падіння Росії. Під час Першої світової війни українці також сподівалися на розпад Російської імперії та створення української держави.

Зрештою, не випадково єдиним слов'янським народом, що не брав участі ні в русі панславізму, ні неославізму, був український народ, який тоді Польща і Росія назвали «зрадником слов'янства і найманцем германізму». Німецька дипломатія і військові не знали про ці українські надії, інакше вони не допустилися б таких серйозних помилок у своєму просуванні в Україні, адже насамперед потрібно було налагоджувати контакти з українськими масами, а не з російськими кадетами і царським генералом Скоропадським.

Навіть сьогодні український народ міг би пройти між польською Сціллою та московською Харибдою, якщо б німцям вдалося проявити більше розуміння українських потреб під час їхньої присутності в Україні.

Німеччина повинна захищати свої власні інтереси, тому що її постійними суперниками є і завжди будуть Польща і Москва, принаймні потрібно не перешкоджати боротьбі українців за їхню незалежність (S. 99).

Наголошуючи на виразній силі української національної ідеї, А. Шмідт цитував інструкцію для комуністичних фронтових агітаторів, яка була захоплена разом з документами штабу більшовицької дивізії біля Бірзули (тепері — м. Подільськ Одеської обл.) при просуванні польсько-українських військ. Відзначаючи, що цей документ дає глибоке розуміння технології більшовицької пропаганди, А. Шмідт акцентував той факт, що більшовики високо оцінюють силу української національної ідеї і що боротьба з нею є найважливішим завданням пропаганди. В інструкції стверджувалося, що Петлюра надзвичайно популярний серед селян і що лише після підриву довіри селян до нього можна буде реалізувати ідею радянської влади в Україні. До того часу агітатори повинні якомога менше говорити про систему цієї влади, щоб не відштовхнути від себе українських селян-індивідуалістів, оскільки колективна система ближча великоросам. Нарешті, варто підкреслити, що Радянська республіка відверто визнає, що без України не вдасться створити потужної держави (Bolschewistisches Zeugnis für die Stärke der ukrainischen Nationalidee [Більшовицьке свідчення про силу української національної ідеї]. 1920. Н. 7. S. 151).

Готуючи агітаторів для роботи в Україні, інструкція наголошувала: «Усі засоби добрі для досягнення бажаної мети. Не

забувайте ні на мить, що Україна повинна належати нам, а нашою вона буде лише тоді, коли вона буде радянською, і Петлюра назавжди зникне з пам'яті народу» (S. 154).

Ще один важливий аспект співпраці між німецькою та українською державами розглядав А. Шмідт, виступаючи на щорічних загальних зборах Німецької асоціації іноземної книжкової торгівлі у Ляйпцігу, де він поділився з аудиторією своїм баченням певних економічних можливостей поєднання експорту німецької книги в Україну з політичною пропагандою, яка, своєю чергою, матиме стимулюючий вплив на продажі. Адже пропаганда повинна полягати не у відправленні книжкової продукції німецькою мовою чи створенні відповідних підприємств, а німецька книготоргівля могла б запропонувати свій великий досвід і свій значний культурний потенціал для української держави і народу, що сприятиме розбудові цієї держави і її культури.

А. Шмідт бачив для німецьких книговидавців широке поле діяльності на теренах України, оскільки до вибуху революції в Росії не тільки український національний рух був жорстоко переслідуваний, а й українська мова знищувалася «вогнем і мечем». Уся система навчання, від початкової школи до університету, провадилася лише російською мовою і, що ще гірше, — російськими вчителями у російському дусі. Українські діти здобували освіту в російських школах, де їм одягали російські окуляри, і мало хто з них не був відчужений від української національної ідеї (*Die Aufgaben des deutschen Buchhandels in der Ukraine* [Завдання німецької книготоргівлі в Україні]. 1921. Н. 4. S. 92—93).

Що спільного вбачав А. Шмідт для німецької книжкової торгівлі та українського національного руху? Він наголошував: якщо українська держава, «яка є економічно блискучою і належить до найбільш процвітаючих надлишкових районів старої Росії», хоче зміцнитися не тільки економічно, а й політично і культурно, вона повинна якнайшвидше відділитися від Росії. Українці повинні якнайшвидше створити власну шкільну систему, а також свою власну пресу і своє власне книговидавництво.

Адже вся визначна українська література за часів царизму завозилася в Україну контрабандним шляхом лише зі Східної Галичини, оскільки попит українського народу вимагав великих накладів

(за кілька років свободи вже було видано сумарно 100 тис. примірників). Актуальною проблемою стало те, що більшовики вивозять найбільші друкарні з України до Росії і, крім того, в Україні існує величезний дефіцит паперу. А. Шмідт зазначав, що оперує достовірними даними про те, що в Німеччині майже 30 вагонів, а в Австрії майже 80 вагонів з українськими книжками готові до транспортування в Україну, як тільки з неї будуть прогнані більшовики. Йшлося не лише про шкільні підручники і художню літературу (українську і переклади з європейських мов), а й про науково-популярні видання. Німецька книготоргівля має добрі перспективи не тільки зробити з часом бізнесовий інтерес на перекладі затребуваних видань українською мовою, а й добре прислужитися Німеччині. Як тільки одне покоління українців виросте вільним від російської освіти, яка зловживала політичною пропагандою найвищою мірою, то розбіжності між двома народами настільки поглибляться, що наведення мостів між ними стане неможливим.

Тож А. Шмідт уважав доречним, щоби німецькі видавці, які хочуть співпрацювати з українським бізнесом, налагодили контакти з українськими колами, зацікавленими в перекладі книг, і зайшли на український ринок. Завдяки цьому вони отримують добрі фінансові здобутки і водночас значно поліпшать німецько-українські відносини.

Насамперед зацікавлені німецькі книговидавці повинні нав'язати контакти з українськими видавцями і кооперативами, які стоять на передній лінії продажів, оскільки вони можуть стати справжніми носіями німецького книжкового експорту. Українські кооперативи не лише є найважливішим економічним фактором життя українського народу, оскільки їхні організації охоплюють навіть найвіддаленіші села, вони також є носіями політичного життя. За часів царизму була заборонена вся політична діяльність національних українських кіл, тож вони змушено ховалися під економічні прапори. Очільники українських кооперативів одночасно були керівниками українського політичного руху. Тому вони більше, ніж в інших країнах, взяли в свої руки видавництва і роздрібну книжкову торгівлю. Для німецької книготоргівлі це було великою вигодою, оскільки вона мала справу з кооперативами, які володіли капіталом і були кредитоспроможними. З іншого боку, це поєднання політики

та економіки в українських кооперативах змусить німецьких видавців не робити помилок, якими вони можуть відразу зруйнувати своє хороше реноме. У книжковому бізнесі треба бути, наприклад, обережним, щоб не використовувати російські орнаменти замість українських. Окрім того, перекладачам доведеться пильнувати, оскільки багато російських емігрантів через дефіцит робочих місць беруться за переклади з такої їм ненависної української мови, а згодом ці переклади рясніють незліченними русизмами.

Об'єднанню німецьких видавців потрібно створити ревізійну комісію, яка буде обговорювати запропоновані видавництвами для України книги. Видавнича діяльність повинна бути налагоджена на постійній співпраці з кооперативами, щоб мати можливість постійно адаптуватися до побажань і потреб українського населення (S. 94—95).

На постійно повторювану помилку німецьких русофілів вказував А. Шмідт, аналізуючи враження доктора О. Обста про подорож радянською країною, який присвятив одну з нотаток українській проблемі. На думку А. Шмідта, доктор Обст став жертвою більшовицького камуфляжу, оскільки, вторуючи більшовицькій пропаганді, повідомляв про спільність походження, мови та історії російського та українського народів, а український національний рух за побудову незалежної від Росії української держави називав екстремістським. Високо оцінивши «досягнення» радянської влади, армія якої змогла в короткий термін навести лад з бунтівним українським населенням, він визнавав мудрим рішення Москви надати Україні право національної «автономії» в союзній державі, що передбачало вирішення усіх питань зовнішньої політики, оборони, економіки, транспорту, фінансів московським федеральним урядом, а в «автономній» Україні — створення філій цих московських урядових інституцій, яким дозволялося провадити внутрішню політику, насамперед у галузі шкільництва, на власний розсуд, але під мудрим контролем Москви. Насправді ж ситуація в національних республіках, в Україні зокрема, була, за здобутою А. Шмідтом інформацією із неофіційних джерел, кардинально іншою: обмеження національних прав, насамперед у справах Церкви, школи і преси; тримання на обліку ГПУ кожного мешканця. Особливо небезпечним А. Шмідт уважав руйнування національних церков, які були носіями й охо-

ронцями традицій, що призводило до втрати національної ідентичності. Політичним мандрівником, які роблять швидкі висновки про світ, він радив взяти на озброєння російську приказку про те, як можна заблукати у трьох соснах: «Не дивно, чому доктор Обст не зміг знайти свій шлях між трьох важких проблем: більшовизм, Росія і Україна» (Wenn einer eine Reise tut...[Коли хтось подорожує...]. 1924. Н. 2. S. 6—13).

Окремо треба зауважити, що часопис «Die Ukraine» був своєю рідною трибуною обстоювання українських інтересів, апелюючи до читацької аудиторії звідомленнями про становище українців на своїх етнічних територіях під чужинецькими окупаціями. Редакція часопису солідаризувалася з українським народом у Галичині, публікуючи «Відкритий лист до преси всього цивілізованого світу», підписаний у Женеві у березні 1921 р. представниками Об'єднання українських журналістів та письменників, у якому зазначалося, що польський народ, звільнившись із чужою допомогою з-під ярма російської неволі, отримавши свою незалежну державу, прагне нав'язати таку ж неволю сусідньому українському народові, підриваючи основи його фізичного існування, варварськи знищуючи українську культуру, закриваючи українські школи, кидаючи до концтаборів найсвідомішу частину населення, поводячись з українцями гірше, ніж європейці — з неграми в африканських колоніях (Offener Brief an die Presse der gesamten Kulturwelt [Відкритий лист до преси усього цивілізованого світу]. 1921. Н. 3. S. 70—72).

Питання численних злочинних акцій проти українського населення Галичини з боку польської влади, зокрема вбивство Ольги Басараб, висвітлював редактор журналу А. Шмідт: «Протягом місяця майже кожен номер газети зі Львова приносить новини про заборону українських часописів, обшуки в редакціях, арешти та розкриття таємних українських організацій [...] Однієї ночі проведено понад 10 000 обшуків, притому багато тисяч українців заарештовано» (Eine polnische Dreyfuss-Affäre [Польська афера Дрейфуса]. 1924. Н. 1. S. 2).

У фокусі дослідження німецьких авторів перебувала й економічна складова німецько-українських відносин, якій надавалося особливого значення. Скрупульозно «розписував» перспективи торговельних взаємин Німеччини з Україною представник Торгової

палати в Кенігсбергу Фрітц Сімон (Fritz Simon), наголошуючи, що для Німеччини, чий морський рух був зруйнований світовою війною і важко відновити її позиції у попередньому об'ємі, необхідно більше орієнтуватися на Схід, зокрема на Україну, яка буде ефективним сусідом для взаємного постачання продуктів. Зацікавленість Німеччини Україною зумовлена тим, що довоєнні зв'язки зіпсовані між колишніми торговими партнерами, «посвареними» в часі війни, і це змушує Німеччину сформувати більш тісний обмін товарами, який раніше здійснювався переважно залізницею, але з огляду на нові політичні та воєнні причини необхідно створити масштабний маршрут між Балтійським та Чорним морями, використовуючи водні шляхи Двіни, Дніпра, Бугу, Прип'яті територією України (Der Grossschiffahrtsweg Königsberg—Kijew [Головний транспортний маршрут Кенігсберг—Київ]. 1919. Н. 2. S. 41).

Німецькі економісти і промисловці виявляли фаховий інтерес до цукрової індустрії України. Запровадження сучасних передових європейських технологій вирощування цукрових буряків і виробництва цукру, уникнення великих збитків через високі російські митні тарифи на імпортоване обладнання (що змушувало цукровиків купувати дешевше, але гірше російського виробництва) мало забезпечити швидку модернізацію галузі, де зможуть бути задіяні тісні зв'язки з німецьким машинобудуванням, що відкриє багато можливостей для взаємоторгівлі (Hahn B. Die ukrainische Zuckerindustrie [Українська цукрова індустрія]. 1919. Н. 7/9. S. 193—197).

Неглибоке залягання залізної руди та коксівне вугілля високої якості сприяло, на думку доктора Гута (Dr. Huth), процвітанню металургійної промисловості України, «яка сьогодні займає перше місце в усій колишній Російській імперії. Уже 1907 р. в Україні видобуто понад 110 млн пудів залізної руди, що становило 64% загального російського видобутку» (Eisen- und Stahl-Industrie in der Ukraine [Металургійна промисловість України]. 1919. Н. 6. S. 141—144), він вважав цю галузь надзвичайно перспективною для торгівлі з Німеччиною.

Великі надії на відродження завдяки співпраці з Україною зруйнованої війною і контрибуціями Німеччини покладав німецький інженер М. Штрөбер (M. Ströber), який перебував в Україні від квітня 1918 р. до квітня 1919 р. з військовим лазаретом і мав мож-

ливість ознайомитися з українськими реаліями. Він вважав, що представники німецької промисловості і торгівлі повинні нав'язати чесні контакти з українськими підприємцями, «тоді наша промисловість, зруйнована нашою національною бідною, і наша майже зруйнована торгівля, отримають кращу основу для відновлення процвітання» (*Deutsche Handelsaussichten in der Ukraine* [Перспективи німецької торгівлі в Україні]. 1919. Н. 7/9. S. 199—201).

Захоплюючись природними багатствами України, які надавали українцям величезні переваги перед іншими європейськими народами, Ріхард Поле (Richard Pohle) писав: «Що не кажи, в Україні природа виконала свій обов'язок перед людиною. Тепер людині необхідно довести, що вона готова виконати свій обов'язок перед природою» (*Die Ukraine als Lebensraum eines Volkes* [Україна як життєвий простір народу]. 1919. Н 10/12. S. 264). Подібну оцінку давав українським чорноземам також П. Рорбах, який вважав, що їхня надзвичайна родючість забезпечує багаті врожаї навіть без спеціального обробітку (*Die geographische Grundlage für die wirtschaftliche und politische Gliederung von Osteuropa* [Географічна основа економічної та політичної організації Східної Європи]. 1920. Н. 12. S. 267—271).

Надзвичайно перспективним з точки зору економічного прогресу був потенціал України та її населення — це підтверджували офіційні документовані дані, які редакція часопису почерпнула з виданого Українсько-швейцарською торговою палатою у Женеві статистичного звіту. Суттєвим редакція вважала відповідність статистичних даних низці вимог, проголошених у принципах XX ст. президентом Вільсоном. Політичні межі України співпадали з етнографічними, тобто всюди, де українці становили абсолютну (понад 50% населення) і відносну (менше 50%, але більше, ніж кожної іншої народності зокрема) більшість. Порівняно з іншими Україна займала найбільшу площу серед країн Центральної та Західної Європи (так, площа Німеччини становить 63,3%, Франції — 63,1%, Великобританії — 37% української). Згідно з останнім проведеним у царській Росії переписом (1897 р.), населення України становило 45 600 000 осіб, серед них: 70,5% українців, 11,6% росіян, 8,4% євреїв, 4,5% поляків, решту склали німці, білоруси та інші національності. Добре розвинуте тваринництво (на тисячу родин

припадало 1548 штук великої рогатої худоби; велика кількість експортувалася) і рільництво (річний урожай становив 307 805 000 центнерів, 137 805 000 з яких призначені для експорту). Достатньо розвинуті в Україні цукрова, вугільна, залізодобувна індустрії. Їхня продукція становила приблизно від 70% до 75% відповідної у всій Росії.

Відрадным німецькі політологи вважали завдання, які ставив перед собою український уряд: «Відбудова української індустрії, яка була зруйнована війною та анархією російських більшовиків, розглядається українським урядом першочергово. Насамперед йдеться про будівництво залізниць, щоб відрегулювати транспортні відносини, вагонів для замороженого м'яса, складів і т. ін., використання наявних водних ресурсів для видобутку електроенергії».

Для ефективного розвитку цих починань німецькі експерти радили залучати закордонний приватний капітал і українські кооперативи, які були найбільш вагомим економічним фактором України, оскільки охоплювали понад 80% українського населення, більша частина торгівлі знаходилася в руках кооперативів.

Редакція констатувала, що в результаті останньої революції в Україні сталися вражаючі зміни: «українське книговидання так розвинулося, що значно перевищує московське». Українська освіта звільнилася від російського ярма. За два роки всупереч несприятливим обставинам вона зробила неймовірні кроки: всі початкові школи українізовані; засновано понад сто українських гімназій, три університети і одна вища школа юриспруденції (*Die Ukraine in Zahlen [Україна в цифрах]. 1919. Н. 7/9. S. 201—215*).

25 квітня 1923 р. відбувся візит П. Рорбаха до Українського дому в Нью-Йорку, де він виступив перед українською громадою з доповіддю «Значення політичної ситуації в Європі для українського питання». В основу доповіді було покладено два питання: по-перше, для Німеччини вигідним пріоритетом є не міцна російська держава з пануванням у всій Східній Європі, а структурована європейська державна система, якій буде забезпечено майбутню державну незалежність України; по-друге, ні Німеччина, ні Україна не можуть очікувати звільнення від утисків, яким вони підлягають, доки триває французьке панування у Європі. Помічником Франції для придушення Німеччини та України є Польща, під окупацією якої

перебуває українська Східна Галичина. На переконання П. Рорбаха, як тільки Франція, ставши на шлях справедливої мирної політики, візьме до уваги свою фінансову спроможність і зменшить витрати на військо, одночасно зменшивши його кількісно, штучно надута польська кулька лусне, то 40% примусово підданих польській тиранії непольських народів — українців, німців, білорусів, литовців — самостійно здобудуть свою свободу. Помилкове рішення Великобританії у Версалі зміцнити Францію за рахунок послаблення Німеччини в перспективі обернеться для неї політичною і економічною поразкою. Щодо Москви, яка захопила Східну Україну і встановила там більшовицьку диктатуру, то вона не буде тривати вічно, бо більшовизм знищив продуктивну силу територій, які вона контролює, і не здатний відновити її. Поки ще можна знайти залишки старої російської економіки, які можна продати за кордон і отримати золото для найбільш нагальних потреб уряду, вона, можливо, ще якийсь час триматиметься, тому що вона контролює зброю та існуючий дефіцит продовольства. Однак колись це усе закінчиться і розпочнеться новий переділ Східної Європи, в якому Україна прийде до свого права як єдине ціле. На жаль, німецька влада настільки нездатна передбачити цей шлях розвитку, що, помилково вірячи у владу і тривалість більшовицького режиму, орієнтує німецьку політику на Москву, а не на Україну і т. зв. прикордонні держави (Besuch bei den Ukrainern in New York [Відвідини українців у Нью-Йорку]. 1923. Н. 1. S. 1).

Окрім політико-економічної аналітики, журнал пропонував читачам також культурну лектуру. Так, з найдавнішим жанром українського мистецтва ознайомив читачів Густав Шпехт (Gustav Specht) (Die ukrainischen Banduristen, ihre Dumen und Lieder [Українські бандуристи, їхні думи та пісні]. 1919. Н. 7/9. S. 215—226); К. Е. Глейє (C. E. Gleye) охарактеризував творчість Л. Захер-Мазоха, позиціонуючи його німецько-українським письменником (Ein deutsch-ukrainischer Schriftsteller [Німецько-український письменник]. 1919. Н. 5. S. 151—153); з оригінальним і самобутнім письменницьким талантом В. Винниченка, відомим тогочасній Європі в якості українського політика та державного діяча, ознайомило есе Артура Лютера (Arthur Luther) (Wolodymyr Winnitschenko [Володимир Винниченко]. 1919. Н. 10/12. S. 272—277), а німецька пись-

менниця Анна Шарлотта Вурцкі розповіла про літературні здобутки Богдана Лепкого (Wurtzky A. Sch. Bohdan Lepkyj. Н. 9. S. 213—215). Науковий доробок українців на еміграції висвітлювала стаття «Die wissenschaftliche Arbeit von Ukrainern in der Tschecho-Slowakei» [«Наукова робота українців у Чехо-Словаччині»] (1924. Н. 1. S. 13—15).

Очевидно, важка економічна криза у Німеччині далася взнаки і видаванню журналу «Die Ukraine» — регулярність виходу часопису була порушена: якщо впродовж 1918—1920 рр. журнал виходив щомісячно, то 1921 р. світ побачило 9 випусків, а 1922 р. — чотири. Перше число 1923 р. з'явилося лише у серпні. Звітуючись про подорож до США, голова Німецько-українського товариства П. Рорбах акцентував на тому, що тамтешня українська діаспора схвалила діяльність цього Товариства і на підтримку журналу «Die Ukraine» на зборах в Українському домі в Нью-Йорку було зібрано 75 доларів (Besuch bei den Ukrainern in New York [Відвідини українців у Нью-Йорку]. 1923. Н. 1. S. 3). Незважаючи на те, що з кінця 1923 р. Німеччина почала виходити з економічної кризи, а 1924 р. ситуація в державі стабілізувалася, фінансування часопису, очевидно, не покращилося. Наступне тривожне щодо фінансової стабільності повідомлення прозвучало у першому номері 1924 р. (датоване квітнем) про позачергові збори Німецько-українського товариства 12 квітня 1924 р., на порядок денний яких було винесено єдине питання: збільшення членських внесків.

У 1925 р. на загальних зборах Товариства П. Рорбах пов'язав можливість виходу журналу лише з новим підвищенням членських внесків (Bericht von der Generalversammlung der Deutsch-Ukrainischen Gesellschaft am 27. März 1925 [Звіт про загальні збори Німецько-українського товариства 27 березня 1925]. 1925. Н. 1. S. 3), згадавши, що у попередньому році вдалося випустити у світ лише два номери часопису.

Останній номер журналу вийшов у грудні 1926 р., його матеріали були присвячені створенню Українського наукового інституту у Берліні, відкриття якого започаткувало новий етап українсько-німецької наукової співпраці. Наголошуючи на неможливості повноцінного політичного й культурного розвитку української нації у підрадянській Україні, П. Рорбах зазначав: «Те, що українське

питання є центральною європейською проблемою, повинен знати кожен фаховий політик. Українське питання є основним для державного облаштування Східної Європи. Якщо воно буде вирішено позитивно, тобто в розумінні створення незалежної української держави, то можна буде говорити про вирішення внутрішньої східноєвропейської рівноваги й окремі учасники східноєвропейської системи зможуть будувати відносини не тільки між собою, а й із середньо- й західноєвропейськими народами. У випадку негативного вирішення питання, тобто в розумінні подальшої підлеглості України Москві, Східна Європа як цілісність залишиться інструментом московського впливу на Захід, Схід і Південь» (*Die Eröffnung des Ukrainischen wissenschaftlichen Instituts in Berlin [Відкриття Українського наукового інституту в Берліні]. 1926. Dez. S. 3).*

Підсумовуючи, зазначимо, що часопис «*Die Ukraine*», будучи виразником поглядів Німецько-українського товариства, очолюваного П. Рорбахом та А. Шмідтом — великими прихильниками України, забезпечував читачів матеріалами політичного, економічного та культурницького змісту, виконуючи своє пряме завдання: налагодження німецько-українських контактів і сприяння утвердженню української державності. Безперечною особливістю пропонуванних публікацій була заангажованість в українську ідею, що спричинило глибокий аналіз історичних і суспільних аспектів розвитку досліджуваних проблем. Виразний акцент авторами журналу робився на розкритті особливостей німецько-українських, українсько-російських і українсько-польських відносин у ретроспективі і тогочасності, що сприяло формуванню чіткого і об'єктивного уявлення про Україну та український народ, руйнувало традиційні імперські стереотипи і пропонувало нові позитивні розв'язки старих проблем.

Завершуючи ж аналіз контенту німецького часопису «*Die Ukraine*», хочемо зазначити: Аксель Шмідт, залишаючись переконаним шанувальником України і послідовним прихильником ідеї її незалежності, через тринадцять років після завершення виходу редагованого ним журналу, на тлі перебування українських земель у межах російсько-радянської та польської держав, видав монографію «*Ukraine — Land der Zukunft*» [«Україна — країна майбутнього»] (Берлін, 1939).

1. *Зимомря М.* Українська література в зацікавленнях Анни-Шарлотти Вуцкі: дискурс оцінки та інтерпретації // Проблеми гуманітарних наук. Філологія. 2013. Вип. 32. С. 154—167.
2. *Кулеша Н.* Німецькомовні періодичні видання української еміграції у Німеччині 1920—1940-х рр. // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. Львів, 2009. Вип. 1(17). С. 87—90.
3. *Лопушанський Я. М.* Рецепція української літератури в німецькомовному світі (перша половина ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2000.
4. *Себта Т.* Україніка в Берлінській державній бібліотеці Пруської культурної спадщини та Федеральному архіві в Берліні // Архіви України. 2006. № 1—6(259). С. 200—234.
5. *Golczewski F.* Deutschland und die Ukraine-Politik 1918-1926 // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. Stuuugart: Franz Steiner Verlag. 1991. Beiheft 5: Kleine Völker in der Geschichte Osteuropas: Festschrift für Günther Stökl zum 75 Geburtstag. S. 122—123.

Додаток

Список основних статей німецьких авторів
часопису «Die Ukraine»

1919 р.

1. Auhagen O. Rückkehr aus der Ukraine [Повернення з України]. Н. 2.
2. Erdmann B. Die Beziehungen der Ukrainer zu den Großrussen und Polen [Відносини українців з великоросами та поляками]. Н. 10/12.
3. Gleye C. E. Ein deutsch-ukrainischer Schriftsteller [Німецько-український письменник]. Н. 6.
4. Hahn V. Ueber die Ursachen der Loslösung der Ukraine von Rußland [Про причини відмежування України від Росії]. Н. 3.
5. Hahn V. Die Bedeutung der Agrarreform für die Ukraine [Значення аграрної реформи для України]. Н. 4.
6. Hahn V. Die ukrainische Zuckerindustrie [Українська цукрова індустрія]. Н. 7/9.
7. Huth. Die Eisen- und Stahlindustrie in der Ukraine [Металургійна промисловість України]. Н. 6.
8. Kessler. Deutsch-ukrainischer Handelstausch [Німецько-український товарообмін]. Н. 1.

9. Kohl. Ein deutsches Zeugnis für die Ukraine aus den 40er Jahren [Німецький сертифікат для України з 40-х років]. Н. 1.
10. Kohl. Großrussen und Kleinarussen [Великороси і малороси]. Н. 3.
11. Kutzner E. Ukrainische Siedelungen in den Rokitnosümpfen [Українські поселення на Прип'ятських болотах]. Н. 10/12.
12. Luther A. Iwan Franko [Іван Франко]. Н. 3.
13. Luther A. Wolodymyr Winnitschenko [Володимир Винниченко]. Н. 10/12.
14. Pohle R. Die Ukraine als Lebensraum eines Volkes [Україна як життєвий простір народу]. Н. 10/12.
15. Rohrbach P. Unsere ukrainische Politik [Наша українська політика]. Н. 1.
16. Rohrbach P. Der Kernpunkt unserer osteuropäischen Politik [Ключовий момент нашої східноєвропейської політики]. Н. 4.
17. Rosen H., von. Der einzige Sohn [Єдиний син]. Н. 6.
18. Sack V. G. Kijew und Moskau [Київ і Москва]. Н. 7/9.
19. Schmidt A. Zum Geleit [Замість передмови]. Н. 1.
20. Schmidt A. Der Sturz des Hetmans [Падіння Гетьмана]. Н. 2.
21. Schmidt A. Die nationalukrainische Bewegung vor dem Weltkriege [Національний український рух до світової війни]. Н. 3.
22. Schmidt A. Die Entente und die Ukraine [Антанта і Україна]. Н. 6.
23. Schmidt A. An unsere Mitglieder und Leser [Нашим членам і читачам]. Н. 7/9.
24. Schmidt A. Die Ukraine und Großrußland [Україна і Великоросія]. Н. 7/9.
25. Schmidt A. Zur Lage in der Ukraine [Про ситуацію в Україні]. Н. 10/12.
26. Simon F. Der Großschiffahrtsweg Königsberg—Kijew [Головний транспортний маршрут Кенігсберг—Київ]. Н. 2.
27. Specht G. Zur ineren Lage in der Ukraine [Про внутрішню ситуацію в Україні]. Н. 7/9.
28. Specht G. Die ukrainischen Banduristen, ihre Dumen und Lieder [Українські бандуристи, їхні думи та пісні]. Н. 7/9.
29. Specht G. Das Judenproblem in der Ukraine [Єврейська проблема в Україні]. Н. 10/12.
30. Ströber M. Deutsche Handelsaussichten in der Ukraine [Перспективи торгівлі Німеччини в Україні]. Н. 7/9.

1920 p.

31. Blakey M. Ch. Ein in Vergessenheit geratener Markt [Забутий ринок]. Н. 12.
32. Brun H. Zur Frage der russisch-ukrainischen Wirtschaftsbeziehungen [До питання про російсько-українські економічні відносини]. Н. 2.

33. Brun H. Das Donezgebiet und die sonstigen Kohlengebiete der Ukraine [Донецький район та інші вугільні райони України]. Н. 5.
34. Brun H. Erdölschätze in der Ukraine [Запаси нафти в Україні]. Н. 8.
35. Deutschukrainer. Deutschland und die Ukraine [Німеччина та Україна]. Н. 6.
36. Hjärne-Upsala H. Der Einfluß der Normannen auf das Kijewer Reich [Вплив норманів на Київську імперію]. Н. 1.
37. Pohle R. Die Ukraine und Großrußland, ein geographischer Vergleich [Україна і Росія, географічне порівняння]. Н. 7.
38. Rohrbach P. Das international Urteil über die Ukraine [Міжнародне судження про Україну]. Н. 4.
39. Rohrbach P. Die geographische Grundlage für die wirtschaftliche und politische Gliederung von Osteuropa [Географічна основа економічної та політичної організації Східної Європи]. Н. 12.
40. Schmidt A. Denikins Zusammenbruch [Крах Денікіна]. Н. 1.
41. Schmidt A. Der Umschwung in der Ukraine [Переворот в Україні]. Н. 3.
42. Schmidt A. Das ukrainische Parteiwesen [Українська партійна система]. Н. 4.
43. Schmidt A. Polen oder Moskau? [Польща чи Москва?]. Н. 5.
44. Schmidt A. Bolschewistisches Zeugnis für die Stärke der ukrainischen Nationalidee [Більшовицьке свідчення про силу української національної ідеї]. Н. 7.
45. Schmidt A. Die Erhebung der Bauern gegen die Bolschewisten [Повстання селян проти більшовиків]. Н. 8.
46. Schmidt A. Der Ideenkampf der Parteien in der Ukraine [Ідея боротьби партій в Україні]. Н. 9.
47. Schmidt A. Winnitschenko über den großrussischen Bolschewismus [Винниченко про великоросійський більшовизм]. Н. 10.
48. Schürmann H. Das Ende der Hetmanpolitik [Кінець гетьманської політики]. Н. 7.
49. Ströber H. Wie sieht es mit den deutsch-ukrainischen Wirtschaftsbeziehungen aus? [Як виглядають німецько-українські економічні відносини?]. Н. 9.
50. Wurtzky A. Sch. Bohdan Lepkyj [Богдан Лепкий]. Н. 9.

1921 p.

51. Schmidt A. Die Ukraine und die Pariser Tagung der russischen Nationalversammlung [Україна і паризький з'їзд Російської національної асамблеї]. Н. 1.

52. Luther A. Der Vater der ukrainischen Dichtung [Батько української поезії]. Н. 1.
53. Fredo. Die gegenwärtigen handelsmöglichkeiten Deutschlands mit der Ukraine [Сучасні торговельні можливості Німеччини з Україною]. Н. 3.
54. Schmidt A. Die Bolschewisten in der Ukraine [Більшовики в Україні]. Н. 3.
55. Treuherz W. Oberschlesien und die Ukraine [Верхня Силезія та Україна]. Н. 4.
56. Schmidt A. Die Aufgaben des deutschen Buchhandels in der Ukraine [Завдання німецької книготоргівлі в Україні]. Н. 4.
57. Rohrbach P. Eine amtliche englische Schrift über die Ukraine [Урядове англійське видання про Україну]. Н. 7.
58. Schmidt A. Das Wachsen des Staatsgedankens in der Ukraine [Зростання державницької думки в Україні]. Н. 9.

1922 p.

59. Schmidt A. Französische Gelehrte über die Ukraine [Французькі вчені про Україну]. Н. 1.
60. Brandes G. An die Ukraine [Україні]. Н. 1.
61. Schmidt A. Die Ukraine und Rußland [Україна і Росія]. Н. 2.

1923 p.

62. Rohrbach P. Besuch bei den Ukrainern in New York [Відвідини українців у Нью-Йорку]. Н. 1.
63. Riemann E. Die Bolschewisten und die ukrainische Frage [Більшовики та українське питання]. Н. 1.

1924 p.

64. Schmidt A. Eine polnische Dreyfuss-Affäre [Польська афера Дрейфуса]. Н. 1.
65. Schmidt A. Wenn einer eine Reise tut... [Коли хтось подорожує...]. Н. 2.

1925 p.

66. Schmidt A. Tut nichts, der Jude wird verbrannt [Це нічого не значить, єврей буде спалений]. Н. 1.

1926 p.

67. Schmidt A. Simon Petljura [Симон Петлюра]. Dez.
68. Rohrbach P. Die Eröffnung des Ukrainischen wissenschaftlichen Institut in Berlin [Відкриття Українського наукового інституту в Берліні]. Dez.